

ANADOLU'DA VE KUZEY KAFKASYA'DA YAŞAYAN NOGAY TÜRKLERİNDE DOĞUM SONRASI İNANÇLAR

BELIEFS AFTER BIRTH IN NOGHAY TURKS LIVING IN ANATOLIA AND NORTH CAUCASUS

Dilek ERGÖNENÇ AKBABA*-Hasan BENLİ**

Özet: Doğum, insan yaşamının en önemli geçiş dönemlerinden biridir. Her toplumda, bu dönemde yerine getirilmesi gereken birtakım inanç ve gelenekler bulunur. Bütün Türk dünyasında olduğu gibi Nogay Türklerinde de anne adayı, hamile kalma isteğinden başlayarak bazı âdetlere uymak ve âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmek zorundadır. Ana yurtları Kuzey Kafkasya olan Nogay Türkleri son iki yüz yılda büyük kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmişler, doğum ile ilgili inanç ve geleneklerinin büyük bir kısmını göç ettikleri yerlerde de uygulamaya devam etmişlerdir. Ancak bu geleneklerden bir kısmı zaman içinde unutulmuş, bir kısmı Türkiye Türklerinin doğum gelenekleriyle karışmıştır. Doğum ile ilgili gelenekler doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölümde yerine getirilmektedir. Özellikle çocuğun doğumundan kırk çıkıncaya kadar geçen zamanda yapılan bazı uygulamalar, bütün Türk kültüründe olduğu gibi Nogaylarda da önem kazanmaktadır. Doğum sonrasında uygulanan bazı gelenekler şunlardır: Çocuğun doğumu ve göbek bağının kesilmesi, çocuğun kundaklanması, beşik düğünü, çocuk görme, çocuğa ad koyma, çocuğu nazardan koruma, çocuğa kırk zıbın giydirme –kırklama, alkarısı, dış hediği, çocuğun yürümesi-kalakay yuvarlama, köstek kesme, çocuğun sünnet olması, çocuğun süttten kesilmesi vb.

Bu makalede Anadolu'da Konya ilinin Kulu ilçesine bağlı Seyitahmetli köyüne yerleşmiş Nogay Türkleri ve Kuzey Kafkasya'da Karaçay Çerkez Cumhuriyeti'nde yaşayan Ak Nogayların doğum sonrası inanç ve gelenekleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğum sonrası inançlar, Anadolu'daki Nogay Türkleri, Kuzey Kafkasya'daki Nogay Türkleri.

Abstract: Birth is one of the most important periods of transition in human life. Every society has some beliefs and observed traditions during this period. As in the entire Turkish world, Noghay culture determines that an expectant mother must also observe certain traditions, beginning from her willing to be pregnant. Noghay Turks, whose homeland is the North Caucasus, migrated to Anatolia in large numbers and continued to observe most of their traditions concerning birth. However, some of these traditions have been forgotten over time and other. Became combined with the birth traditions of the Turkish in Turkey. Birth traditions are related to three stages: before birth, at the moment of birth and after birth. Some practices, especially from the birth of a child until its 40th day, are as important

* Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, dileker@gazi.edu.tr.

** Emekli bankacı, Konya ilinin Kulu ilçesine bağlı Seyitahmetli Köyü'nün Nogay Türklerindedir. hasanbenli1960@gmail.com.

among Noghay Turks as in the entire Turkish culture. The traditions observed after birth include: Birth of a baby and cutting the umbilical cord, swaddling the baby, cradle ceremony, visiting the baby, naming the baby on the 40th day of its birth, protecting the baby from Lilith, cooking a food with wheat to celebrate the growth of the child's teeth, celebrating the child's first steps, rolling a kalakay bread, tying the baby's feet and then cutting them to make him/her walk, circumcising the baby, weaning the baby etc.

This article examines the post-birth traditions and beliefs of Noghay Turks who became established in Seyitahmetli village in the Kulu province in Konya, Anatolia and the White Noghays, who live in the Republic of Karachay Cherkessia in the Northern Caucasus.

Key words: Beliefs after birth, Noghay Turks Living in Anatolia, Noghay Turks Living in North Caucasus.

Toplumda her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilen doğum, aynı zamanda anneye benlik, bütünlük; babaya güven; akrabaya, soya sopa güç kazandırır. Yaşamın başlangıcı olan doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine, birtakım töre ve törenleri eşlik eder. Doğum da bir "geçiş"tir. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya ve âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır (Örnek 1995: 131-132).

Doğum ile ilgili inançlar, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasına ait inançlardır. Eski Türk hayatında kadının hamilelik dönemi ve doğum olayı ne kadar önemliyse, doğumdan sonra geçen zaman dilimi de o kadar önemlidir. Çocuk bu sırada korumaya, beslenmeye, büyütülmeye ihtiyaç duymakta ve anneye büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Anne bu görev ve sorumlulukları yerine getirirken bir taraftan da inanca bağlı bazı kuralları ve birtakım pratikleri uygulamaya mecburdur (Araz 1995: 99). Bu çalışmada Anadolu'ya göç etmiş Nogay Türkleri ile Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogay Türklerinin doğum sonrası gelenekleri anlatılmıştır. Malzeme, Konya ilinin Kulu ilçesine bağlı Seyitahmetli köyüne yerleşmiş Nogay Türklerinden derleme yoluyla, Karaçay Çerkez Cumhuriyeti'nde yaşayan Ak Nogaylardan ise hem derleme yoluyla hem de daha önce yapılmış olan çalışmaların mukayesesi ile elde edilmiştir.

Bala tuvma ve kindik kesüv (Çocuğun doğumu ve göbek bağının kesilmesi)

Nogay Türkleri arasında hanımın doğumu sırasında ve doğumundan sonra gerçekleştirilen birtakım ritüeller mevcuttur. Anadolu'daki Nogay Türklerinde doğumu ebe ana yaptırır.¹ Ebe ananın doğum yapan hanımın yakın akrabası

¹ Doğum günümüzde genellikle hastane şartlarında gerçekleşmektedir. Bu durumda doğumun hemen sonrasında uygulanan gelenekler, hastane ortamında yapılamaz.

olmaması gerekir. Ebe ana, hanımı doğuma hazırlarken sıcak su, leğen, pamuktan iplik ve temiz jilet hazırlar. Ebe ana doğumu leğende yaptırır. Göbek bağı bir karışa üç parmak uzunluğunda ölçülür, pamuk ipliği ile bağlanır ve kesilir. Sonra hanım yatağına alınır. Bu sırada mamelek (un helvası) yapılır. Doğum sırasında ailenin yaşlı hanımları toplanır. Bu mamelekten herkese ve yeni doğum yapmış anneye (süt olması için) ikram edilir. Ayrıca Nogay çayı² içilir.

Ertesi gün ebe ana doğum yapan gelin için kestiği tavuğu getirir. Tavuğun boynu özellikle parçalanmadan kaburgasından bütün olarak çıkarılır ve doğum yapan hanıma yedirilir. Bu boyun kemiği kapının arkasına asılarak kurutulur. Kemiğin bütün olarak çıkarılmasının sebebi bebeğin boynunun düz olması içindir. Gelin de ebe anaya köynek (iç çamaşırı), boncukla işlenmiş tülbent ve el örgüsü patik hediye eder. Ayrıca sabun, kına, esans gibi şeyler de verir. Anadolu'daki Nogay Türkleri arasında bu hediyeleşme on sene öncesine kadar yaşatılmış bir gelenektir; günümüzde artık hastanelerde doğum yapıldığı için bu âdetler unutulmaya yüz tutmuştur.

Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogay Türklerinde de "kindik kesüv" âdeti vardır (Kapayev 1995: 39). Çocuk doğunca ebe onun göbek bağını keser. Ama bu kesilen göbek bağı atılmaz. O sırada bebek için güzel dileklerde bulunulur. "Allah ü Teala bu yeni doğan canı yerinden yurdundan etmesin, yüz yıl da yaşasa bu göbek bağı gömüldüğü yerde dursun." diye dilekte bulunulur ve karanlık çökünce göbek bağı gömülür. Çocuk büyüdüğü zaman da "Burası benim göbeğimin kesildiği, doğup büyüdüğüm yer" diyerek memleketini sever (Kapayev 1995: 39).

Kuzey Kafkasya'daki Nogay Türklerinde aynı anneden olanlara "kindikleri bir" deyimi kullanılır. Kindik yani göbek bağı insanın damarı sayılmaktadır (Kapayev 1995: 39).

<i>Kindikti kesip kart äyem</i>	Göbeği kesip ihtiyar ninem
<i>Bu yerge tamgan kanım bar</i>	Buraya damlayan kanım var
<i>Öleni men, suvı man</i>	Otuyla, suyuyla
<i>Tamırlaskan yanıım bar...</i>	Kökleşmiş canım var...

İki kişi aynı şeyleri yapmak istediğinde "kindigin bir mi?" yani "göbeğin ona mı bağlı?" gibi deyimler hem Türkiye Türklerinde hem de Nogay Türklerinde mevcuttur.

² Nogay şay (Nogay çayı): Çaya kaymak, tuz, biber, istenirse tereyağ vb. katılarak yapılır.

Türkiye'deki Nogaylar da aynı âdeti devam ettirmiştir. Geçmişte bu kesilen göbek bağı aynı şekilde toprağa gömülürdü. Bu âdet günümüzde tamamen unutulmuştur.

Bala bölemek (Çocuğun kundaklanması)

Nogayca “böle-” (kundaklamak) Anadolu’da “bele-, bélemek, beklelemek” şeklinde kullanılır (böle- > bele-). *bele-*: Çocuğu kundaklamak, sarmak, beşiğe bağlayarak, sararak yatırmak (Derleme Sözlüğü 1965: 610-611). Nogay Türkçesinde kullanılan “böle-” şekli Anadolu’da Dinar (Afyon), Çilehane, Reşadiye (Tokat), Refahiye (Erzincan) ve Şereflikoçhisar (Ankara)’da kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü 1965: 610-611).

Nogay Türklerinde yeni doğan bebeğin kundaklanması özel bir işlemle gerçekleşir. Bebeğin kundaklanması için temiz yıkanmış birkaç beyaz bez, oda zeminine serilir. Bezler genellikle kare şeklindedir. Bu bezlerin adı “cayalık”tır (caymak: sermek). Kare şeklindeki “cayalık”, üst köşesinden üçgen şeklinde içe doğru katlanır. Daha önce dışarıdan getirilmiş toprak, ince bir şekilde elenir ve ateş (köz) üzerindeki sacda ısıtılır. Bunun yapılmasının amacı topraktaki mikrobu kırmaktır. Bu ısıtılmış toprak, yere serili cayalığın üzerine dökülür. Bu toprak el degecek kadar soğuduktan sonra elle sıvazlanarak cayalığın (bezin) içine yayılır. Bu işlem genellikle bebeğin babaannesi ve yaşlı komşu hanımlar tarafından yapılır. Toprağın sıcaklığının bebeğin vücuduna zarar vermeyecek derecede olmasına dikkat edilmelidir. Bunun için elle kontrol edilir. Bebek bu ılık toprak serili kundağa yatırılmadan önce bebeğin altı bezlenir. Bebek ılık toprak serili cayalığa sırt üstü yatırılır. Cayalığın alt kısmı bebeğin ayaklarına gelecek şekilde yukarıya doğru kıvrılır. Bebeğin elleri vücudunun yan tarafına bitişik olarak kundaklanır. Bebeğin annesi, kundağı daha önceden kaneviçe ile işlediği üç-beş cm eninde, bir metre boyunda, ortası geniş, kenarları biraz daha ince bir bağ ile sararak bağlar. Kaneviçeli bu bağa “bölek bav” denilir. Kullanılan toprak zaman zaman değiştirilir. Kundaklama (böleme) işi, bebek bir yaşına gelinceye kadar devam eder.

Ayrıca Nogay Türklerinde yeni doğan bebeğin akrabaları bebeğin cinsiyetine göre hediye olarak çeşitli kıyafetler getirirler.

Besik toy (Beşik düğünü)

Kuzey Kafkasya’da yaşayan Nogay Türklerinde de bebeğin beşiğe ilk defa konması önemlidir. Buna Nogaylar “besik toy” (beşik düğünü) derler. Bunun için akraba ve komşu kadınlar toplanırlar. Bebeği ilk olarak beşiğe görmüş geçirmiş akıllı bir Nogay kadını koyar. Kadın kundaklanmış bebeği kucağına alıp yanındaki hanımlara “Oñma, solma?” (sağ mı, sol mu?) diye sorar. Yanındakilerin tersini söylemeleri gerekir. Böylelikle çocuğu cinden, şeytandan korumuş olurlar. Daha sonra başka bir kadın beşiğe kamçı ile vurur. Bu da yine

aynı inançla yapılır. Kadın çocuğu kundaklayıp beşiğe koyduktan sonra “takpakşı” (atasözü söyleyen), birer beşik yırı söyleyerek çocuğu sallar (Kapayev 1995: 43).

Kundaklanan çocuğun baş tarafına “kanşı” (makas), “bastarak” (tarak), “beki-zat” (bıçak vb.) konur. Bunların çocuğu kötülüklerden koruyacağına inanılır (Kapayev 1995: 43). Anadolu'da yaşayan Nogay Türklerinde “besik toy” âdeti unutulmuştur.

Bala körme (Çocuk görme)

Kadının doğum yaptıktan sonra akrabaları, komşuları, yakınları tarafından ziyaret edilmesi, bir gelenektir. Bu ziyaret soya ve sülaleye yeni bir üye kazandıran annenin ve çocuğun kutlanması amacıyla yapılmaktadır. Bu ziyaretler, çeşitli sebeplerle gevşemiş bağların yeniden sağlamlaştırılmasını da sağlar. “Göz aydınına gitmek” vb. adlar verilen bu ziyaretler, yeni doğan bebeğin doğmasını takip eden ilk üç günden kırk güne kadar uzar (Örnek 1995:160).

Nogay Türklerinde doğumdan üç-dört gün sonra, daha çocuğun ismi konmadan anne veya babanın akrabaları yeni doğan bebeği görmek için gelirler.

Bu akrabalar gelmeden önce kendi yetiştirdikleri tavuğu kesip içini temizlerler. Suda haşlanan tavuğun boynu ile kaburgasını ayırırlar. Bu tavuğun suyuna bılamık sorspası³ yaparlar. Akrabalar bu çorba ve tavuk etini alarak üç-dört günlük bebeği görmeye giderler. Çorba çocuğun annesine içirilir, tavuğun boynu ile kaburgaları evdeki kapının arkasına asılır. Tavuğun boynu ve kaburgaları kurudukça çocuğun boynunun sağlamlaştığı düşünülür.

Balaga at atama (Çocuğa ad koyma)

Yeni doğan çocuğa ad konması genellikle dinsel nitelikli bir törendir. Bu âdet hâlâ çoğu yerde etkinliğini sürdürmektedir. Çocuğa ad verilmesi özel bir kutlama, âdeta bir kutsanma ile yapılır. Türk kültüründe ad alma, ad kazanma, ad verme işlemi önemlidir (Kalafat 2006: 149). Ad önceden tespit edilir ve özel olarak bu amaç için tertiplenen bir toplantı ile çocuğa verilir. Anadolu'da genellikle bu iş için bir hoca, müftü veya dinselliği ile tanınan saygın bir kişi gelerek ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kere söyleyerek “hayırlı, uğurlu” olmasını diler. Toplanan kişiler için hazırlanan yemek yenir ve bazı yerlerde de mevlit okutulur (Örnek 1995: 149).

Nogay Türklerinde de balaga at atama (çocuğa ad koyma) “toy” (düğün) yapılmasını gerektiren önemli bir törendir. Özellikle yeni evli çiftlerin ilk

³ Bılamık sorspası: Tavuk suyundan yapılan bir çorbadır. Hamur açılır, makarna gibi kesilen bu hamur tavuk suyunda haşlanır. Çorba şekline getirilir.

çocukları dünyaya geldiğinde bu düğün daha bir önem kazanır. Çiftin ilk çocuğu dünyaya geldiğinde çocuğun dedesi, doğumdan birkaç gün sonra yakın akrabalarını, kudalarını (dünürlerini) ve köydeki komşularını eve davet eder. Çocuğun dedesi, köydeki diğer akrabalar ve komşular; köy dışından gelen misafirleri karşılar. Gelen davetliler çocuğun dedesine “Torununı kayırlı bolsın. Alla analı babalı östürsin. Vatana, millete kayırlı hizmetler etsin.” (Torunun hayırlı olsun. Allah analı babalı büyütsün. Vatana, millete hayırlı hizmetler etsin.) derler. Davetliler abdest alıp oraya gelen imam efendinin okumakta olduğu Mavlüt’ü (Mevlit’i) dinlerler. Öğle veya akşam vakti ise topluca camiye gidilip namaz kılınır. Namazdan sonra eve gelinir. Evde hazırlanan as (yemek) yenir. Bu yemek genellikle çorba, etli pilav, kuru fasulye olur. Yaz mevsimi ise patlıcan yemekleri, meyvelerden kavun, karpuz, üzüm sofraya konur. Bunların yanında koşap (hoşaf) ve şütlaş (sütlaç) mutlaka sofrada olması gereken yiyeceklerdir. Yemekten sonra çay ve kahve ikram edilir. Bu esnada bölekbavdaki bala (kundaktaki bebek) davetliler arasına getirilir. En yaşlı erkeğin kucağına verilir. Bebek erkekse ve bebeğin dedesi ölmüşse dedesinin adı konur. Bebek kız ise ve yine ayesi (babaannesi) ölmüşse, onun adı konur. Bebeğin dedesi yaşıyorsa birkaç isim yazılır. Kura çekilir. İsim belirlendikten sonra bebek imamın kucağına alınır, kibleye dönülür. Bebeğin önce sağ kulağına ezan okunur, sol kulağına kamet getirilir. Sonra bebeğin sağ kulağına üç defa ismi söylenir. Tekrar hayırlı olsun dileklerinden sonra yakın akrabalar ve diğer davetliler bebeğe para, altın, bebek kıyafeti vb. şeyler hediye ederler. Davetliler tekrar hayırlı olsun dilekleri ile ayrılırlar.

İsim koymadan birkaç gün sonra bebeğin anneannesi beşik görmeye gelir. Anneanne mutlaka yünden yapılmış işlemeli bir bebek yorganı hediye eder.

Nogayların şu atasözü, adın insan için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: “Yahşı âdem ölse, atı kalar, yaman ölse –kiyimi kalar” (İyi insan ölürse adı kalır, kötü ölürse giyimi kalır) (Kapayev 1995: 39)

Çocuğa ad verileceği gün, evde düğün varmış gibidir. Adı herhangi biri veremez, çocuğa ancak ailenin bir büyüğü veya çok değer verilen bir akraba ad verebilir. Bu âdet Kafkasya Nogaylarında çoğunlukla devam etmektedir. Hangi adın verileceğinin tespiti bile oldukça önemlidir. Çocuğun doğduğu zamanda, dünyadaki, çevredeki, ailedeki durumlar göz önüne alınır. Bazen ailede ölmüş bir çocuk varsa yeni doğan erkek veya kız evlat yaşasın diye dilek dilenerek bir ad verilebilir. Kuruptionsın, Toktar, Yaşav; kız isimleri arasında Ölmeshan, Ölmes, Tursınhan gibi adların verilmiş sebebi budur (Kapayev 1995: 40).

Ad tespit edildikten sonra molla (hoca), çocuğa ezan okuyarak ve dua ederek bu ismi verir (Kapayev 1995: 40).

Baladı köz tiyüvden saklama (Çocuğu nazardan koruma)

Hem Türk toplumunda hem de diğer Müslüman ülkelerde nazar inancı çok yaygındır. Göz değmesi, göze gelme, kem göz gibi deyimlerle de açıklanan nazar; her tür canlı ve cansız varlığı tehdit edebilir, her tür nesneye de zarar verebilir. Bu gücün özellikle geçiş dönemlerindeki çocuklar için de büyük bir tehlike taşıdığına inanılır. Bu sebeple çocuk sahibi aileler, çocuklarını bu zararlı güçten korumak için pek çok çareye başvururlar. Nazarlık taşımak, nefesi kuvvetli hocalara okutmak, evde üzerlik otu bulundurmak vb. bunlardan bazılarıdır (Örnek 1995: 167, 169).

Nazar değmesi Nogay Türkçesinde “köz tiyüv” deyiimiyle açıklanır. Çocuk bir hafta, on günlükken bilenler tarafından nazar duası okunur. Mil gibi bir şey ateşte ısıtılır, kurumuş ığde çekirdeği ortasından delinir. ığde çekirdeği ve mavi boncuk çocuğun omzuna tiyreviş (iğnelik) ile asılır.

Balaga kırk köylek kiydirme –kırklama- (Çocuğa kırk zıbın giydirme –kırklama-)

Lohusaya ve çocuğuna kırk basmaması için doğumdan itibaren kırk gün içinde yapılan işleme kırklama, kırk dökme veya kırk çıkarma gibi isimler verilir. Kırklama işlemi iki türlü olur. Biri suyla, diğeri de susuz yapılır. Suyla yapılan kırklamada lohusa ile çocuğunun üstüne içine altın, gümüş, ustura, yumurta, kırk tane arpa, buğday, çakıl, fasulye, fındık, demir anahtar vb. çeşitli malzemelerin konulabildiği su dökülür. Susuz olan kırklamada ise çocuk salavat getirilerek beşiğin altından üç kere yuvarlanır. Böylece kırklama işlemi tamamlanmış olur (Örnek 1995: 147).

Anadolu'daki Nogay Türklerinde kırklama işlemi şöyle gerçekleştirilir: Yeni doğan bebeğe akrabaları tarafından beyaz bezden yakasız zıbın dikilir ve bu, bebeğe giydirilir. Bebeğin doğumundan sonra kırk gün boyunca bu zıbın kirlendikçe yenisi değiştirilerek giydirilir. Kırk gün sonra komşu kadınlar çağırılır. Önce su kaynatılır. Leğen hazırlanır. Ilık sudan kırk kaşık su sayılarak ayrılır. Bebek banyo yaptırdıktan sonra bu kırk kaşık su bebeğin üzerine kalbur tutularak başından ayağına doğru dökülür. Bu kırklamanın başka bir yapıma şekli de 40 tane taşın toplanıp suya atılması ve bu suyun bebeğe veya anneye dökülmesi şeklindedir.

Bundan sonra bebeğin giydiği yakasız köylek (zıbın) köpeğin önüne atılır. Bu, bebeğe zarar verebilecek kötü ruhların kaybolması istendiği için yapılır. Kırklama sonrası komşu kadınlara bebeğin akrabaları tarafından ziyafet verilir. Bu kırk köylek giydirme âdeti yaptığımız araştırmaya göre Kulu'nun Nogay köylerinde 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir ve sadece yaşlı Nogaylar tarafından hatırlanmaktadır. Kırklama âdeti ise devam etmektedir.

Bu kırklamanın aynısı anneye de yapılır.

Kalafat; ilk gün giyilen bu zıbının kırk gün yıkanmadığı bilgisini vermektedir: “Bu gömlek, kırk gün yıkanmaz. Bu gömleğe “it köylek”(it gömleği) denir. Kırk gün dolunca bu gömlek ite atılır. Böylece çocuktaki kötülüklerin ve kötü ruhların tesirinin giderildiğine inanılır’ (Kalafat, 2007). Benzer bir inanış Kazak Türklerinde de vardır. Bebeğin “itköylek” denen gömleği, bebek kırkıktan çıktıktan sonra itin boynuna bağlanarak dolaştırılır (Köse 2001: 133). Karaçay-Malkarlarda ise “itlik kölek” denilen bu ilk gömlek, çocuk ancak 2-3 aylık olduğunda sırtından çıkarılır (Tavkul 1993: 148).

Nogay Türklerinde iki çeşit kırk karışması vardır. Birincisi gelinlerin kırkının karışmasıdır. Aynı tarihler içinde düğünleri olan iki gelinin kırk gün içinde birbirini görmemeleri gerekir. Yoksa kırkları karışır ve uğursuzluk olur. Gelin bu kırk gün içinde yakın akrabaları dışında tanımadığı kişilerle de karşılaşmamalıdır. İkinci kırk karışmasında ise lohusanın kırkı çıkıncaya kadar aynı dönemde doğum yapan başka bir lohusa ile doğumdan itibaren kırk gün geçinceye kadar karşılaşmaması gerekir. Lohusalar buna özellikle dikkat ederler. Çünkü karşılaşılırsa uğursuzluk olur. Yanlışlıkla karşılaşılırsa birbirlerini görmezden gelirler ve sırtlarını dönüp giderler.

Kırklama âdeti Kafkasya’daki Nogaylarda pek uygulanmazken, diğer Türk halklarında bu inanç devam etmektedir. Meselâ Kazak Türkleri çocuğun doğumundan itibaren kırk gün geçince bir kaba konan kırk kaşık su ile çocuklarını yıkarlar, bu şekilde “kırkınnan şığaruv” (kırkıktan çıkarma) âdetini yerine getirirler (Köse 2001: 143).

Albastı (Alkarısı)

Alkarısı, lohusa kadınlara ve çocuklara sataştığı, bazen de onları öldürdüğü düşünülen hayal ürünü bir varlıktır. Bu varlık, insan-hayvan karışımı, uzun boylu ve tırnaklı, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, tepesinde gözü olan çok çirkin ve al gömlek giyen bir yaratıktır (Acıpayamlı, 77; Örnek 1995: 144). Bu yaratığın kötü etkilerinden korumak için lohusa yalnız bırakılmaz. Ancak halk arasında alkarısının bir yaratık değil de bir hastalık olarak düşünüldüğü ve “gelincik, karıştı, havale, alcama, cinuğrağı, ağırlık çökme, albasu veya albasması” şeklinde isimler verildiği de görülmektedir (Örnek 1995: 145). Anadolu’da lohusa ve çocuğuna albasmaması için yapılan bazı işlemler şunlardır: Lohusa ve çocuğunun bulunduğu yere süpürge, Kur’an, soğan, sarımsak, nazarlık asılır. Onların yastıklarının altına Kur’an, Enam, kama, bıçak, maşa, demir makas vb. konulabilir veya iğne, çuvaldız batırılabilir. Lohusaya ocaklı takkesi, gömleği veya erkek külahı vb. giydirilir (Örnek 1995: 145).

Alkarısı; Kıpçak grubu Türk topluluklarından Sibiryaya kadar [meselâ Altay Türklerinde (Dilek 1996: 51] genel olarak bütün Türk topluluklarında var

olan bir inanıştır. Meselâ Karaçay-Malkar halkında genç kızlar, bebeği “almastı” denilen kötü cinden korumak için bir hafta boyunca beklerler. Ayrıca bebeğin beşiğine kama, makas gibi demir eşyalar asarlar (Tavkul 1993: 146).

Nogay Türklerinde büyükler doğum yapan hanımın yanından kırk gün ayrılmaz. Yalnız kaldığında “albastı” adı verilen hayalî varlığın gelip onun çocuğuna veya kendisine bir zarar vereceği düşünülür. Albastının genellikle komşu yaşlı kadınlar gibi görüldüğü, herhangi bir ihtiyaç için yeni doğum yapan hanımın evine gelebileceği sanılır. Bu ihtiyaç tuz, şeker vb. olabilir. Albastı yaşlı kadın kılığında “kulluk üşin” yani bir iş için de gelebilir. Albastı doğum yapan kadını ve onun bebeğini korkutur. Albastının bebeği çalabileceği düşünülür. Albastının başında altından yapılmış bir şapka olduğu rivayet edilir. İnanca göre albastı da doğum yapan hanımın evinde bulunan yaşlılardan korkar. En çok da yaşlı insanların üzerinde bulunan “belbav” denen pamuktan dokunmuş kemerden korktuğu, ihtiyar bir Nogay erkeği tarafından bu kemerle dövüldüğünde altın şapkasını bırakıp kaçacağı sanılır.

Albastının en korktuğu şey ise Kur'an'dır. Bu yüzden çocuğun bulunduğu odanın duvarına (genellikle baş ucuna) mutlaka kılıf içinde Kur'an-ı Kerim asılır. Albastı inancı hem Anadolu'da hem de Kafkasya'da yaşayan Nogay Türklerinde mevcuttur. Albastı Nogay Türkçesi ile yazılmış bazı hikâyelere de konu olmuştur (Soñğı Yaz) (Kazakov 1983: 3-95).

Tis edigi (Diş hediği)

Diş çıkarma, çocuğun biyolojik gelişimini gösteren belirtilerden biri olduğu için bir törenle kutlanır. Çocuğun beslenmesinde, yiyeceğin parçalanmasında ve öğütülmesinde dişin birinci derecede rolü olması sebebiyle, dişin ortaya çıkışı ile birlikte düzenlenen bu tören-eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanında, çocuğun dişinin sağlam olması isteği de vardır. Bu tören değişik yerlerde değişik adlarla anılır: Diş hediği, diş bulguru, diş buğdayı vb. (Örnek 1995: 162-163).

Hedik; Anadolu'da da bebeğin ilk dişi için kaynatılan; buğday, nohut, bakla vb. malzemenin haşlanmasıyla elde edilen bir yiyecektir. Hediğin ilk defa Hz. Muhammed'in ilk dişini çıkardığı zaman annesi tarafından yapıldığına inanılır. Üzerine şeker dökülerek yenen hedik akraba ve komşulara dağıtılır (Artun 2006: 246-247).

Anadolu'daki Nogay Türklerinde diş hediği yapılır ve bu törene “tis edigi” denir. Bebek biraz büyüüp dişleri çıktığında bebeğin babaannesi buğdayı sıcak suda kaynatarak “edik” yapar. Bu edik, komşulara tabaklarla dağıtılır. Eve davet edilen komşulara da edik ikram edilir. Gelen komşuların çeşitli hediyeler getirmesi yine âdettir. Gelen hediye genellikle oyuncaktır. Artık bebek oturacak hâle geldiğinden oturtulan bebeğin önüne kalem, kitap, makas, kaşık, oyuncak

araba, bebek vb. eşyalar konur. Bebek önündeki nesnelere eline hangisini önce alırsa ona uygun mesleği seçeceği yönünde yorum yapılır. Mesela kitap veya kalem alırsa iyi okuyacağı, araba alırsa şoför olacağı, para alırsa zengin bir esnaf veya tüccar olacağı söylenir. Gelen davetli hanımlardan biri bebeğin ağzına biraz ekme parçası verir. “Kıt et, kıt et” denir, bebek ekmeği ısırırsa artık konuşmaları anlıyor diye sevinilir.

Kafkasya Nogaylarında son zamanlarda pek uygulanmayan dış hediği; Türk dünyasında çeşitli şekillerde yerine getirilen bir âdettir. Karaçay-Malkar’da bunun adı “tiş cirna”dır ve şölen (toy) düzenlenerek kutlanır (Tavkul 1993: 149).

Baladın yürmesi –kalakay tıgırtpak (Çocuğun yürümesi-kalakay yuvarlama)

Nogaylarda çocuk tay tay durup adımlarını yeni yeni atmaya başladığında çocuğun daha iyi yürümesi için sütsüz ve yağsız olarak hamur yoğrulur. Bu sert hamurdan kalakay denen börek pişirilir.⁴ Bu kalakay çocuğun önüne doğru yuvarlanır. Bazen de ayaklarının arasından yuvarlanır. Çocuğun bunun arkasından koşması veya yürümesi sağlanır. Ancak günümüzde bu âdet unutulmaya yüz tutmuştur.

Kalakay pişirme âdeti Kafkasya Nogaylarında da “kalakay tıgırtuv” (kalakay yuvarlama) adıyla vardır. “Bu çocuk her zaman ekmeği ile şu kalakay gibi yuvarlanarak (hızla) yürüsün” diye dilek tutarlar (Kapayev 1995: 44).

Giderek daha iyi yürüme denemeleri yapan çocuğa; önde bir, yanlarda iki tekerleği bulunan ahşaptan yapılmış, yüksekliği çocuğun boyunda olan bir oyuncak verilir. Çocuğun bu arabayı elleri ile tutup oda içerisinde dolaşması ile kendine güveninin geleceğine inanılır. Çocuğun kendine güvenmesi ve cesaret kazanması önemlidir⁵.

Tısav Kesken (Köstek kesme)

Kuzey Kafkasya’daki Nogay Türklerinde çocuk tay tay durmaya başladığı zaman “tısav kesken toyu” (köstek kesme düğünü) yapılır. Önce çeşit çeşit renklere sahip iplerle “tısav” örülür. İki kadın tısavı çocuğun önüne tutar. Başka bir kadın (onun becerikli, hamarat olması gereklidir) bu tısavı keser. Bu âdet

⁴ *Kalakay*: Yağlı ve sütlü, yumurtalı hamurdan yapılır. Açılan yufkaların arası tek tek koyan ayak (tavşanın ayağı) ile yağlanır. Bu yufkalar katlanıp daire şekline getirilir. Altı yağlanan tavaya konarak kaşıkla üzerine işaretler yapılır. Eskiden tunç tavalarda odun ateşinde veya kara fırında pişen kalakay günümüzde tavada, kuzine sobanın gözünde veya şimdiki elektrikli fırınlarda pişer.

⁵ Kurban bayramında kesilen kurbanın kanının çocuğun alınına nokta şeklinde sürülmesinin sebebi de çocuğun korkak olmaması, cesur olması içindir.

çocuk dünyada yaşadığı müddetçe önu kesilmesin, bir engel ile karşılaşmasın, bir sıkıntı duymasın diye yapılıır (Kapayev 1995: 43-44).

Bu âdet Anadolu'da yaşayan Nogay Türklerinde de mevcuttur. Ancak uygulanma amacı Kafkasya Nogaylarından farklıdır. Çocuk iki yaşını geçtiği hâlde henüz yürüyemiyorsa çocuğun ayağında köstek (bağ) olduğuna inanılır. Çocuğun annesi, cuma günü, cuma namazı vaktinde çocuğun ayağına ip bağlar. Cuma namazı kılındıktan sonra camiden ilk çıkan kişiye bir makas verilir ve ondan, çocuğun ayağına bağlı ipi kesmesi istenir. Bu durum üç Cuma tekrarlanırsa çocuğun yürüyeceğine inanılır. Görüldüğü gibi bu gelenek Anadolu'da Nogay Türkleri arasında biraz değişikliğe uğramıştır. Nogay büyükleri bu geleneğin 1980'lere kadar devam ettiği sonraki yıllarda ise tamamen unutulduğu bilgisini vermektedirler.

Baladın (uldın) sünnet bolması (Çocuğun sünnet olması)

Arapça bir kelime olan sünnet geniş anlamıyla Tanrı'nın yolunu veya insanın âdet hâline getirdiği iyi ya da kötü davranışları anlatır. Türkiye'de çocukla ilgili dinsel ve geleneksel işlemlerin içinde en katı ve en yaygın olanı sünnettir. Hiçbir anne baba bu köklü geleneğin dışında kalmak istemez (Örnek 1995: 170).

Nogay Türklerinde erkek çocuğu en geç 6-7 yaşına kadar sünnet edilir. Günümüzde Anadolu'daki Nogay Türklerinde çocuk köyden ilçeye götürülerek sünnet ettirilmektedir. 1980'li yıllara kadar oğlan çocuğu için beyaz pamuklu kumaştan, yarım kollu, önu, yakası, etekleri kaneviçe gibi nakışlarla işlenmiş, kaftan şeklindeki "sünnet köyleği" (sünnet gömleği) hazırlanırdı. 1980'li yıllardan sonra sünnetlik elbise, kılıç, sünnet şapkası gibi şeyler giydirilmeye başlandı. Bu hazırlıklar bittikten sonra komşu köylere ve akrabalara "okuntu" (davetiye) gönderilir. "Avıl"da (köyde) komşu kadınlar davet edilir. Sünnet düğününde yemeklerin yanında ikram edilmek üzere hamur açılarak yufka ekmeği yapılır. Yufka yapımı sırasında ailenin yakınları yufka yapılan "aşhana"ya (tandır damı veya aş evi) gelerek yufka yapan kadınlara "Allah bereket versin, kolay gelsin" gibi dileklerde bulunurlar. Bahşış olarak meydanda bulunan tabağa para koyarlar. Yufka yapan kadınlar, gelen kişiye teşekkür etmek için sac üzerinde taze gözleme yaparlar ve ikram ederler. Ertesi gün oğlanın ailesi, önceden satın alarak bir süre yetiştirdiği ve "Balanın sünnet toyuna soyayım." (Çocuğun sünnet düğününde keseceğim.) diye temenni ettiği veya adadığı büyükbaş hayvanı keser. Etler hemen haşlanmaya başlanır. Oğlanın dayıları, teyzeleri, amcaları ve köyün dışından gelecek olanlar yapılanlara yardım etmek amacıyla bir gün önceden gelirler.

Sünnet günü öğleden sonra sünnet düğünü yapılacak evin çatısına (üy töbesine) 1,5 veya iki metre yükseklikteki bir çıtaya bağlı Türk bayrağı dualar

eşliğinde dikilir. Düğün böylelikle başlamış sayılır. Eğer düğünden birkaç önce bir ölen varsa, düğün sahibi komşularıyla ve imam efendi ile beraber ölen kişinin evine gidip Kur'an okur ve dua eder. Böylece düğün için izin almış olurlar. Bu izin alma mümkünse düğün hazırlıklarına başlamadan önce yapılır. Düğün, akşam üzeri düğün evine komşuların toplanmasıyla başlar. 1970'li yıllara kadar lüks lâmbasının ışığında kopuz eşliğinde oynanan "ganaki", genç kızların ve erkeklerin karşılıklı oynadığı bir Kafkas oyunuydu. Anadolu'daki Nogaylarda daha sonraki yıllarda kasetçalar ve davullu eğlencelerin, halayın ve halk oyunlarının yaygınlaştığı ve Kafkas oyunlarının artık unutulmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Böylelikle gençler gece geç vakitlere kadar eğlenir.

Ertesi sabah sünnet evinde sabah erkenden kalkılır. Gelen misafirler karşılanır. Bu arada cemaat toplanır. İmam Efendi mevlit okur. Yine 70'li yıllara kadar traktör henüz bütün köylerde bu kadar yaygınlaşmadan önce at arabaları hazırlanırdı. Sünnet olacak oğlan için köyün gençleri ve kızları ile birlikte ayrı ayrı at arabaları ile kır gezisi düzenlenirdi. Daha sonraki yıllarda bu geziler traktör römorkları ve otomobillerle yapılmaya başlanmıştır. Geziden köye dönüşte sünnet olacak oğlanın bindiği araba mutlaka köy mezarlığının yanından dolaşır. Geziden sonra oğlan, tavanı ve yatağı süslenmiş odaya alınır. Çocuğun sünneti, dedesi hayattaysa dedesi ile, o vefat etmiş ise amcaları veya dayıları ile beraber iken yaptırılır. Çocuk oda içinde bir yastık üzerinde dayısı tarafından kıpırdamayacak şekilde tutulur.

Nogaylar sünnetçiye "baba" derler ki bu isim Kafkasya Nogayları arasında da hâlâ kullanılmaktadır. Bu sebeple Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogay Türkleri arasında, sünnet düğününe de "babatoy" (baba düğünü), sünnet ettirmeye de "babaga oltıruv" (babaya oturma) denir (Kapayev 1995: 44).

Sünnet operasyonu oda içerisinde ve diğer odalarda bulunanlar tarafından okunan tekbir sesleri arasında baba (sünnetçi) tarafından gerçekleştirilir. Bu sırada oğlanın babaannesi (âyesi), halası veya teyzesi sünnet kolay olsun, çocuğun ağırları az olsun diye dizlerinin üzerinde oklavayı vurarak kırarlar. Bu gelenek göçebe hayattaki ok kırmadan geliyor olabilir. Sünnet sonrası oğlanın dayısı, çocuğun koluna hediye olarak bir saat takar ve yatağına yatırır. Yemekler yendikten sonra misafirler sünnet odasına gelip hayırlı olsun dileklerinde bulunurlar. Yakın akrabalar oğlanın üzerindeki elbiseye altın takarken bazı davetliler de sünnet şapkasına para koyarlar. Oğlanın dayısının odaya gelenlere gül suyu, kolonya ve şeker ikram etmesi de âdettendir. Böylelikle tören sona erer. Oğlan üç beş gün dinlendikten sonra ayağa kalkar. Bundan böyle Müslüman bir erkek olarak hayvan kesmeye ve av vurmaya hak kazanmış olur.

Sünnet için Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogay Türkleri arasında da İslâm dininin bir gereği olarak eşin dostun, akrabanın çağrıldığı büyük bir düğün yapılmakta, bu düğünde oyunlar oynanmakta, yırlar söylenmekte ve karşılıklı

atışmalar yapılmaktadır. Bütün bu gösteriyi sünnet edilen çocuk da yatağından seyrederek. Çocuğa gelen misafirler hediye de verirler. Bu hediyeler para vb. olabilir (Kapayev 1995: 44).

Komünist parti zamanında yapılan baskılar sonucu sünnet âdetinin Nogaylar arasında bırakıldığı, son yıllarda ise bu baskıların kalkması ile sünnetin yeniden yaptırılmaya başlandığı görülmektedir (Kapayev 1995: 44).

Dağıstan Nogaylarında sünnetsiz çocuk yoktur. Kuban Nogaylarında ise sünnetsiz çocuğa rastlanabilmektedir. Günümüzde Kafkasya'da yaşayan Nogay Türklerinde de "baba" ve sünnet ile ilgili âdetler pek kalmamıştır. Artık sünneti doktorlar yapmaktadır. Nogaylar sünnet yarasının tedavisi için ocak külünü ilaç olarak kullanırlar. Çocuğun annesi sünnetin kesilen parçasını bir yere saklar. Sünnet 5 ile 7 yaşları arasında yapılır. Nogaylar sünnet olan çocuk için "Şimdi Müslüman oldu" veya "Şimdi tam Müslüman oldu" derler (Kalafat, 2007).

Emşekten taslama (Çocuğun süttten kesilmesi)

Bir buçuk iki yaşına gelen çocuk artık kendi kendine beslenmeye başlamış olur. Anadolu'daki Nogay Türklerinde anne sütünden çocuğu uzaklaştırmak için bazı gelenekler uygulanır. Annenin göğsüne saç teli konur veya salça sürülür. Böylelikle çocuğun tiksilmesi amaçlanır.

Bunlar, Anadolu'ya göç etmiş Nogay Türkleri arasında sadece anlatılmaktadır.

Görüldüğü gibi Anadolu'da yaşayan Nogay Türkleri ana vatanlarından göç ettikten sonra doğum sonrası uyguladıkları bazı gelenekleri unutmuşlardır. Geleneklerin bazıları ise Türkiye Türklerinin gelenekleri ile karışmıştır veya onlarınkine benzerlik göstermektedir. Kültürümüzdeki çeşitlilik ve zenginliği gösteren bütün bu geleneklerin ve inançların unutulmaması, kültürel zenginliğin korunması bakımından önemlidir.

KAYNAKLAR

ACIPAYAMLI, Orhan (1961), *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum: AÜEF Yayınları.

ARAZ, Rıfat (1995), *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108.

ARTUN, Erman (2006), *Adana Halk Kültürü*, Adana.

Derleme Sözlüğü (1965), Cilt 2, Ankara: TDK Yayınları.

DİLEK, İbrahim (1996), “Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar”. *Bilig*, (Bahar): 51-54.

KALAFAT, Yaşar (1995), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.

_____ (2006), *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI*, Ankara: Berikan Yayınları.

_____ (2007), “Karşılaştırmalı Nogay-Türk Halk Kültürü” <http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=131> (09.05.2011)

KAPAYEV, Suyun (1995), *Nogaydın Üyi*, Çerkessk.

KAZAKOV, Valeriy (1983), “Soñğı Yaz”, *Togız Kaptal*. Çerkessk: 3-95.

KÖSE, Nerin (akt.) (2001), *Kazakların Gelenek ve Görenekleri ile İnanç ve Pratikleri*, Ankara.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Ankara.

TAVKUL, Ufuk (1993), *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER

<u>Adı-Soyadı</u>	<u>Doğum Yılı/Yeri</u>	<u>İşi</u>	<u>Okur-yazarlık durumu</u>	<u>Konuyu kimden duyduğu</u>
Behiye Benli	1930/Konya	Ev hanımı	Okur-yazar değil	Aile büyüklerinden
Sabriye Metin	1958/Konya	Ev hanımı	Okur-yazar (ilkokul)	Aile büyüklerinden
Ayşe Benli	1963/Konya	Ev hanımı	Okur-yazar (ilkokul)	Aile büyüklerinden

Nasiphan Matakayeva 1927/Erkin Halk (Çerkessk-Karaçay Çerkez Cumhuriyeti), ev hanımı, okur-yazar (pedagoji koleji), konuyu aile büyüklerinden duymuş.